

مقاله پژوهشی

بررسی نقش صنایع خلاق در توسعه گردشگری (مطالعه موردی: صنایع دستی شیراز)

سید محمد خلیل اثنی عشری^۱، زاهد شفیعی^۲، وحید چوپانکاره^۳

۱. بخش هنر، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران

۲. گروه آموزشی موزه و گردشگری، دانشکده پژوهش‌های عالی هنر و کارآفرینی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران

۳. گروه آموزشی طراحی صنعتی، دانشکده‌گان هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، تهران، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۱/۱۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۱/۱۹ تاریخ قرارگیری روی سایت: ۱۴۰۵/۰۲/۰۱

چکیده | این مقاله به بررسی امکان بازخوانی صنایع دستی به‌مثابه یکی از عوامل کلیدی صنایع خلاق در ارتقاء رونق گردشگری فرهنگی می‌پردازد. نمونه موردی پژوهش معطوف به خاتم‌کاری و میناکاری در شهر شیراز بوده است. چارچوب نظری پژوهش مبتنی بر تفکر طراحی، نو-صنعتگری، اقتصاد خلاق و صنایع فرهنگی و خلاق است و با رویکرد مدیریت گردشگری فرهنگی سعی در ارتقای کارآفرینی هنری و طراح/صناعتگر کارآفرین دارد. این مقاله با استفاده از مفاهیم بنیادینی نظیر استدلال تشخیص خلاق، تفکر تداعی‌گرا و طراحی مبتنی بر سناریو، سناریوهای راهبردی برای ارتقای صنایع دستی در سه سطح سیاست‌گذاری، تعامل شبکه گردشگری و نوآوری صنایع دستی ارائه می‌دهد. داده‌های پژوهش از گزارش‌های رسمی ایران (وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی، استان فارس) و منابع علمی گردآوری شده است. یافته‌ها نشان می‌دهند که پیش از اتخاذ هر نوع راه حل اجرایی، لزوم سیاست‌گذاری راهبردی، نوآوری طراحی محور، هماهنگی نهادی، تلفیق میراث و نوآوری و شبکه‌سازی ذینفعان از عوامل کلیدی موفقیت در حیطه گردشگری خلاق هستند. درنهایت، پیشنهادهایی عملی برای تقویت صنایع دستی شیراز، ارتقای گردشگری فرهنگی و ادغام خاتم‌کاری و میناکاری در زنجیره ارزش صنایع خلاق ارائه شده است.

واژگان کلیدی | گردشگری خلاق، مدیریت گردشگری فرهنگی، تفکر طراحی، کارآفرینی صنایع دستی، منطق تشخیص.

تجاری-صنعتی به آن نوع گردشگری که در آن گردشگر به کنش گر فرهنگی و سفیر تعامل تبدیل می‌شود جزء مبانی با ارزش و معنا دار به عنوان پیامدهای گردشگری محسوب می‌شود.

در این میان، صنایع دستی جایگاه ویژه‌ای دارند. صنایع دستی نه تنها به‌عنوان مصادیق میراث فرهنگی ملموس شناخته می‌شوند، بلکه نمایانگر نظام دانشی، مهارت‌های فنی و هویت زیبایی‌شناختی یک ملت می‌باشند. از منظر گردشگری، صنایع دستی پلی میان گذشته و حال ایجاد می‌کنند؛ آنها میراث را زنده نگه می‌دارند اما در عین حال می‌توانند بستری برای نوآوری، تطبیق طراحی با نیازهای معاصر و خلق فرصت‌های اقتصادی جدید باشند. امروزه در بسیاری از کشورها، صنایع دستی به‌عنوان بخشی از اقتصاد خلاق شناخته می‌شوند

مقدمه | پیش از هرچیز لازم می‌دانیم، بستر فرهنگی اجتماعی که در آن پژوهش شکل گرفته است را به خوانش گیریم. در دهه‌های اخیر، ادبیات علمی و سیاست‌گذاری گردشگری شاهد گذار چشمگیری از الگوهای سنتی گردشگری فرهنگی به سوی گردشگری فرهنگی خلاق^۱ بوده است. این نوع گردشگری با تأکید بر مشارکت فعال، یادگیری تجربی و خلق ارزش فرهنگی مشترک، نوعی واکنش در برابر گردشگری انبوه و مصرفی به‌شمار می‌رود که اغلب به فرسایش اصالت فرهنگی و تقلیل تجربه زیباشناختی منجر می‌شود (Richards, 2021). در گردشگری خلاق، بازدیدکنندگان به جای تماشاگران منفعل، به شرکای فرهنگی تبدیل می‌شوند که در فرآیندهای تولید معنا، تجربه و حتی محصول فرهنگی مشارکت دارند. گذر از گردشگری

*نویسنده مسئول: z.shafiei@ui.ac.ir. ۰۹۱۳۴۰۴۹۰۵۰

تبدیل کند و مسیرهای استراتژیک قابل اجرا برای ارتقای صنایع دستی و گردشگری خلاق در شیراز ارائه دهد. رویکرد پژوهش حاضر با هدف تلفیق میان نظریه و عمل، از روش طراحی سناریومحور^۵ استفاده می‌کند. به‌جای ارائه راهکارهای خطی، پژوهش با خلق سناریوهای جایگزین و قابل تحقق، به دنبال ارائه الگوهای احتمالی و واقع‌بینانه است که بتواند هم در سطح سیاست‌گذاری و هم در سطح نوآوری صنایع دستی اجرا شوند. از سوی دیگر، مفهوم طراحی-صناعت‌گری کارآفرین^۶ در این پژوهش نقشی محوری دارد. این مفهوم به پیوند میان خلاقیت هنری و تفکر تجاری اشاره دارد، یعنی هنرمند نه تنها تولیدکننده اثر، بلکه طراح تجربه و کارآفرین فرهنگی است. در چارچوب صنایع دستی شیراز، طراحی کارآفرینی می‌تواند به ایجاد برندهای محلی، محصولات سفارشی و تعامل نزدیک‌تر با بازار جهانی منجر شود. بر این اساس، دو پرسش کلیدی پژوهش عبارت‌اند از:

۱. وضعیت کنونی خاتم‌کاری و میناکاری در شیراز از منظر فرهنگی، اقتصادی، نهادی و گردشگری چگونه است؟
۲. چگونه می‌توان با استفاده از تفکر طراحی، نو-صنعتگری و اقتصاد خلاق، زمینه رشد کارآفرینی هنری و طراحی کارآفرینی را در این شهر فراهم کرد؟

البته شایان ذکر است که حداقل دو پرسش کلیدی دیگر در این میان باقی می‌ماند که به شرح زیر است.

الف) چه سیاست‌ها، ساختارها و اقدامات مدیریتی می‌تواند صنایع دستی شیراز را در چارچوب گردشگری خلاق توسعه دهد؟
 ب) با بهره‌گیری از روش استدلال تشخیص^۷ محور و طراحی مبتنی بر سناریو، چه مسیرهای راهبردی و سناریوهای عملی برای ارتقای صنایع دستی در سطوح مختلف (سیاست‌گذاری، شبکه گردشگری و نوآوری صنایع دستی) قابل ارائه هستند؟
 شایان ذکر است که پاسخ به سوال‌های فوق مستلزم آن است که مفاهیمی نظیر منطق تشخیص محور و رابطه آن با طراحی و مدیریت گردشگری، جایگاه تفکر تداعی‌گرا و نقش آن در ارتقاء خلاقیت صنعت و مفاهیمی دیگری باز شود که این امر نیاز به پژوهش‌های تکمیلی دارد. ولی در مجموع، این پژوهش با تمرکز بر شیراز به‌عنوان یک «شهر فرهنگی بالقوه خلاق»، در پی آن است که نشان دهد چگونه صنایع دستی می‌توانند از جایگاه سنتی خود به‌عنوان کالایی میراثی یا دکوراتیو محض، به یک رکن کلیدی در تجربه گردشگری، هویت شهری و توسعه پایدار اقتصادی ارتقا یابند.

پیشینه پژوهش

شایان ذکر است تعامل میان صنایع دستی و اقتصاد گردشگری خلاق اولین بار توسط دیوید توراسبای^۸ از استرالیا به بحث گذاشته شد. وی مقاله‌ای در سال ۱۹۹۱ تحت عنوان «سرمایه

که توانایی تبدیل فرهنگ و هنر به مزیت رقابتی پایدار را دارد (UNCTAD, 2018).

در ایران، شهر شیراز یکی از خاستگاه‌های اصلی هنر، صنایع دستی و هویت ملی ایرانی است. شهرت این شهر فقط به خاطر پاسارگاد و تخت جمشید نیست، بلکه این شهر به «پایتخت فرهنگ و ادب ایران» شهرت دارد، از پنج شاعر برتر ادبیات ایران حداقل دو شاعر سعدی و حافظ از شهر شیراز برخاسته‌اند. حتی در حیطه هنرهای بعد از اسلام، این شهر تاریخی دیرینه دارد و مهد پرورش آثار شاخصی در حیطه‌های خاتم‌کاری، میناکاری، معرق، قلم‌زنی و منبت بوده است. از دوران صفویه تا امروز، خاتم‌کاری شیراز به‌عنوان یکی از ظریف‌ترین و پیچیده‌ترین هنرهای چوبی شناخته می‌شود و میناکاری، با رنگ‌های شفاف و طرح‌های سنتی‌اش، از نمادهای درخشان هنر فلزکاری ایرانی است. با این حال، در ادبیات گردشگری خلاق، بیشتر تمرکز پژوهش‌ها بر شهر اصفهان بوده و ظرفیت‌های منحصر به فرد شیراز کمتر مورد مطالعه قرار گرفته است. در این پژوهش، تلاش شده تا به شکلی جامع نشان داده شود که چگونه شیراز می‌تواند از طریق فعال‌سازی صنایع دستی خود و تلفیق آن با گردشگری خلاق، الگویی نوین از توسعه فرهنگی-اقتصادی ارائه دهد. برخلاف نگاه سنتی که به صنایع دستی صرفاً به‌عنوان کالاهای تزئینی یا سوغات نگاه می‌شد، در اینجا صنایع دستی به‌مثابه جزئی از یک نظام تولید فرهنگی پویا دیده می‌شود که می‌تواند بر تعامل گردشگر، تجربه فرهنگی و حتی سیاست‌گذاری شهری اثرگذار باشد.

اهمیت این موضوع از چند منظر قابل بررسی است. نخست، از منظر اقتصادی، صنایع دستی می‌توانند منبع درآمد پایدار برای هنرمندان و خانواده‌های محلی باشند، به‌ویژه در شرایطی که اشتغال‌زایی مبتنی بر مهارت و کارآفرینی خرد از اولویت‌های سیاست‌گذاری کشور است. دوم، از منظر فرهنگی، صنایع دستی موجب حفظ و انتقال میراث ناملموس به نسل‌های آینده می‌شوند و به تداوم حس هویت و تعلق کمک می‌کنند. سوم، از منظر زیست‌محیطی، صنایع دستی برخلاف تولیدات صنعتی، عموماً مبتنی بر منابع محلی و فرایندهای کم‌کربن‌اند و در نتیجه با رویکرد توسعه پایدار گردشگری^۹ همسو هستند (OECD, 2021).

با این وجود، چالش‌های متعددی نیز وجود دارد. بسیاری از محصولات صنایع دستی شیراز در قالب سنتی باقی مانده و مفاهیمی نظیر نوآوری در طراحی، بازاریابی و تجربه گردشگر کمتر مورد توجه قرار گرفته است. همچنین، فقدان هماهنگی نهادی میان بخش‌های گردشگری، آموزش، صادرات و فرهنگ، مانعی جدی برای توسعه یکپارچه این حوزه محسوب می‌شود. این مقاله تلاش دارد تا با بهره‌گیری از رویکرد استدلال تشخیص محور^{۱۰} و تفکر تداعی‌گر^{۱۱}، این کاستی‌ها را به فرصت

مهارت‌های سنتی و انتقال دانش بومی به نسل‌های جدید فراهم می‌آورد.

در این میان، صنایع دستی به‌عنوان یکی از شاخص‌ترین تجلیات میراث فرهنگی، از اصلی‌ترین عناصر گردشگری خلاق محسوب می‌شوند. در حالی که در گردشگری فرهنگی، صنایع دستی صرفاً نقش سوغات را دارند، در گردشگری خلاق آنها به بستر تجربه و یادگیری تبدیل می‌شوند؛ گردشگران می‌توانند در کارگاه‌ها شرکت کنند، مواد خام را لمس کنند، تکنیک‌های سنتی را بیاموزند و در فرایند خلق اثر سهیم شوند.

• مدیریت گردشگری فرهنگی و نقش آن در احیای میراث

مدیریت گردشگری فرهنگی به‌عنوان شاخه‌ای از مدیریت پایدار گردشگری، بر حفظ میراث فرهنگی، افزایش کیفیت تجربه بازدیدکننده و توسعه اقتصادی محلی تمرکز دارد. این مدیریت بر پویایی بین اصالت^{۱۱} و نوآوری^{۱۲} تأکید دارد. به بیان دیگر، چالش اصلی در این نوع مدیریت، حفظ اصالت فرهنگی در عین انطباق با نیازهای گردشگران معاصر است (McKercher & du Cros, 2012). در این زمینه، مفهوم میراث ناملموس^{۱۳} اهمیت ویژه‌ای دارد. صنایع دستی، زبان، موسیقی و آیین‌های محلی همگی بخشی از میراث ناملموس هستند که می‌توانند در تجربه گردشگری خلاق به‌طور مستقیم به کار گرفته شوند. از دیدگاه یونسکو (UNESCO, 2019)، برنامه‌های حفاظت از میراث ناملموس تنها در صورتی موفق خواهند بود که جامعه محلی در فرایند انتقال و بازآفرینی فرهنگی مشارکت فعال داشته باشد.

در شیراز، چنین ظرفیت‌هایی به وضوح قابل مشاهده است. وجود استادکاران خاتم‌کار و میناکار با مهارت‌های بین‌نسلی، ساختار بازارهای سنتی مانند بازار و کیل و فضاهای فرهنگی چون کاروانسراها و خانه‌های قدیمی می‌تواند بستری برای طراحی گردشگری فرهنگی-خلاق باشد. مدیریت مؤثر این ظرفیت‌ها، مستلزم سیاست‌گذاری فرهنگی و اقتصادی هماهنگ و حمایت‌گر است تا از تبدیل این فضاها به صرفاً جاذبه‌های نمایشی صرف جلوگیری شود.

• اقتصاد خلاق و صنایع فرهنگی و خلاق

مفهوم اقتصاد خلاق^{۱۴} نخستین بار توسط جان هاوکینز (Howkins, 2001) مطرح شد و بعدها توسط سازمان‌های بین‌المللی همچون UNCTAD و UNESCO توسعه یافت. اقتصاد خلاق بر بخش‌هایی از اقتصاد تمرکز دارد که در آنها خلاقیت انسانی، نوآوری، فرهنگ و سرمایه فکری عامل اصلی تولید ارزش اقتصادی هستند. صنایع خلاق شامل رشته‌هایی چون طراحی، مد، موسیقی، فیلم، رسانه، هنرهای تجسمی و صنایع دستی است. در بسیاری از کشورها، صنایع دستی در کنار طراحی صنعتی، به‌عنوان یکی از پایه‌های اقتصاد خلاق عمل می‌کند.

فرهنگی» را تدوین کرد که چهارچوب آن به‌طور کامل بر روی صنایع دستی قابل اعمال شد، در این شیوه‌استدلالی اگر اشیاء صنایع دستی فراتر از شیئی و در چرخه اقتصاد خلاق مورد بررسی قرار بگیرند، ارزش سرمایه‌ای پیدا کرده و به رونق اقتصاد گردشگری کمک می‌کنند. در ادامه ویکتور گینسبورگ^{۱۵}، کتابی را تحت نام «دستنامه اقتصاد هنر و فرهنگ» تدوین کرد که در آن مدل‌های اقتصادی تولید فرهنگی، از جمله صنایع دستی را به بحث گذاشت، بر این اساس، صنایع دستی نه یک مفهوم به حاشیه رانده شده اقتصادی، بلکه عاملی مؤثر برای خلق ثروت، سرمایه فرهنگی و ارزش اقتصادی قابل درک است. جدای از محققینی که در این زمینه حضور داشته‌اند، مفاهیم مطرح شده دیگر را می‌توان با کلید زیر جمع بندی کرد: اقتصاد تجربه، سیاستگذاری صنایع دستی، هم-آفرینی، تاب‌آوری مالی به کمک صنایع دستی، اقتصاد سوغاتی، اصالت صنایع دستی و طراحی و ساخت مشارکتی. شایان ذکر است که در این میان عالی‌ترین جایگاه صنایع دستی متعلق به صنایع دستی میراثی است که هم خاتم‌کاری و هم میناکاری در این رده قرار می‌گیرند.

چارچوب نظری

• از گردشگری فرهنگی تا گردشگری خلاق

تحول از گردشگری فرهنگی به گردشگری خلاق یکی از مهم‌ترین تحولات مفهومی در ادبیات گردشگری دو دهه اخیر به‌شمار می‌رود. گردشگری فرهنگی، که در دهه‌های پایانی قرن ۲۰ غالب بود، بر بازدید از مکان‌های تاریخی، موزه‌ها و آثار هنری تمرکز داشت؛ اما از دهه ۲۰۰۰ به بعد، با ظهور رویکردهای مشارکتی و تجربه‌محور، پارادایم جدیدی با عنوان گردشگری خلاق شکل گرفت (Richards & Raymond, 2000). در این نوع گردشگری، تجربه فعال و یادگیری تعاملی جایگزین بازدید منفعل می‌شود. گردشگر دیگر صرفاً مصرف‌کننده فرهنگ نیست، بلکه به کنشگر خلاق تبدیل می‌شود که از طریق یادگیری مهارت‌های فرهنگی، شرکت در کارگاه‌های صنایع دستی، موسیقی، آشپزی یا هنرهای محلی، بخشی از فرهنگ میزبان را تجربه و بازتولید می‌کند. ریچاردز (Richards, 2021) تأکید می‌کند که گردشگری خلاق نه‌تنها نوعی تجربه فرهنگی بلکه فرایند خلق مشترک ارزش^{۱۶} میان گردشگر و جامعه میزبان است. در این چارچوب، شهرهایی که دارای هویت فرهنگی قوی و میراث ناملموس پویا هستند، می‌توانند از گردشگری خلاق به‌عنوان ابزاری برای احیای اقتصادی و اجتماعی بهره‌مند شوند.

از سوی دیگر، در کشورهای در حال توسعه مانند ایران، این الگو می‌تواند جایگزینی برای گردشگری انبوه باشد که اغلب منجر به بهره‌برداری بی‌رویه از منابع فرهنگی می‌شود. گردشگری خلاق در چنین بستری فرصتی برای بازتولید فرهنگی، حفظ

می‌شود که منطق خاص خود را دارد. از این روی است که در کنار عناصر تفکر استنتاجی و استقرایی، نوع دیگری از منطق به نام منطق تشخیص و تشخیص خلاق معنا می‌یابد که به‌عنوان روشی کلیدی برای حل مساله از زاویه تفکر طراحی نمود و نماد می‌یابد. با استناد به این نوع منطق، مساله از چند زاویه دید بررسی می‌شود و براساس آن افق‌های راه حل تبیین می‌یابد. در ظاهر صنایع دستی، تفکر طراحی می‌تواند به خلق فرم‌های جدید، استفاده از مواد پایدار، بهبود بسته‌بندی و خلق تجربه‌های تعاملی کمک کند. برای مثال، می‌توان فرایند خاتم‌کاری را از یک فعالیت کارگاهی به یک تجربه گردشگری مشارکتی تبدیل کرد که گردشگر در ساخت بخش کوچکی از اثر سهیم می‌شود. اگرچه که همین امر نیز خود مدخل با ارزشی برای برنامه‌ریزی صنایع خلاق ایفا می‌کند ولی باید به یاد داشت که لایه‌های عمیقی در صنعت دستی وجود دارد که چه از نظر اقتصادی و چه از نظر فرهنگی جای تأمل بسیار بیشتر دارد و از منظر تفکر طراحی، افق‌های بسیار با ارزشی را برای خلاقیت فرهنگ بنیان ایجاد می‌کند. این گزاره معنادار به دست می‌آید که پایه صنایع خلاق فرهنگی، خلاقیت فرهنگ بنیان می‌باشد که حاصل تعامل با فرهنگ است.

• نو صنعتگری: باز آفرینی میراث در عصر معاصر

مفهوم نو صنعتگری^{۱۸} در سال‌های اخیر در پژوهش‌های هنر و طراحی برای توصیف احیای صنایع دستی سنتی با بهره‌گیری از فناوری‌های مدرن و زیبایی‌شناسی معاصر به کار رفته است (Dormer, 2015) در این رویکرد، صنایع دستی نه در تضاد با مدرنیته بلکه در گفت‌وگو با آن بازتعریف می‌شوند. نو صنعتگری به‌جای تقلید از گذشته، بر ترکیب اصالت و نوآوری تمرکز دارد. مثلاً استفاده از رزین‌های شفاف در خاتم‌کاری یا میناکاری با رنگ‌های طبیعی و لعاب‌های غیرسمی، نمونه‌هایی از کاربرد اصول نو صنعتگری هستند. در شهرهایی چون کوبه (ژاپن) و فلورانس (ایتالیا)، نو صنعتگری به احیای صنایع سنتی انجامیده و با آموزش، نمایشگاه‌ها و بازارهای خلاق، ارزش اقتصادی و فرهنگی تازه‌ای خلق کرده است. برای شیراز نیز، چنین الگویی می‌تواند هم موجب حفظ مهارت‌های بومی و هم جذب گردشگران علاقه‌مند به تجربه‌های فرهنگی نو شود. شایان ذکر است که به‌صورت به اصطلاح بسته و گریخته، خلاقیت‌هایی در عرصه طراحی به دست داده شده است که می‌تواند به‌عنوان نقطه شروع برای اعمال فعالیت‌های جدید مطرح شود. به‌عنوان مثال طراحی خلاق فرش ایرانی را به اجزاء آن تقسیم کرده و هر بخش را در قالبی قاب مانند به فروش می‌رساند؛ یا محصولات مصرفی جدید که در قالب صنعت دستی باز آفرینی شده‌اند (نظیر تعامل میان برند اسمگ با طراحی دولچه گابانا که در آن از طراحی کاشی‌های سیسیل برای رویه محصولات آشپزخانه استفاده شده بود).

ترکیب مهارت‌های سنتی با طراحی مدرن و بازاریابی دیجیتال، می‌تواند زنجیره ارزش صنایع دستی را گسترش دهد. در ایران نیز از سال ۲۰۱۵ به بعد، توجه به اقتصاد خلاق در سیاست‌های وزارت میراث فرهنگی افزایش یافته است. شهرهایی مانند اصفهان و تبریز به‌عنوان مراکز خلاق صنایع دستی معرفی شده‌اند، اما شیراز با وجود پیشینه فرهنگی و هنری عمیق، هنوز به‌طور کامل در شبکه جهانی شهرهای خلاق یونسکو^{۱۵} وارد نشده است. اقتصاد خلاق همچنین بستری برای نوآوری اجتماعی^{۱۶} ایجاد می‌کند. صنایع دستی زمانی که در تعامل با جامعه محلی، دانشگاه‌ها و کارآفرینان فرهنگی قرار گیرند، می‌توانند نه تنها اشتغال ایجاد کنند بلکه حس هویت جمعی و تعلق فرهنگی را نیز تقویت کند.

• تفکر طراحی: پیوند میان خلاقیت، انسان‌محوری و نوآوری

تفکر طراحی^{۱۷} در دهه اخیر به‌عنوان یکی از رویکردهای کلیدی در مدیریت خلاقیت و نوآوری مطرح شده است (Brown, 2009). این روش نه تنها برای طراحی محصول بلکه برای حل مسائل پیچیده اجتماعی و فرهنگی نیز کاربرد دارد. شایان ذکر است تفکر طراحی مفهومی چند لایه و پیچیده است که در این نوشتار چند ویژگی مهم آن تعریف می‌شود.

اول: آن نوع تفکر که در آن عنصر منطق و شهود وجود دارد (نظیر تفکر مهندسی) ولی در این تفکر شهود بر منطق اولویت دارد و به عبارتی مقدم است. مهمترین پیام تفکر طراحی مدرسه استانفورد (مفاهیم بالا)، آن است که کاربر را پیش از آنکه تحلیل کنید، احساس کنید به همین دلیل واژه Empathy (که هم حسی یا هم دلی ترجمه می‌شود) گام اول و بنیادین در تفکر طراحی است.

دوم: تفکر طراحی برای حل مسائل خبیث به کار گرفته می‌شود، مساله خبیث مساله‌ای است که یا از اول اشتباه تعریف شده است، یا کاربر پاسخ نادرست در ذهن دارد، یا تعداد مجهول‌های آن از معادلات ممکن بیشتر بوده و به همین دلیل نمی‌توان پاسخ قابل راست آزمایی برای آن قائل شد. لذا باید لایه‌های عمیق تر علیتی نظیر گفتمان‌ها، سیر تاریخی، پدیدارشناسی، پساساختارگرایی و اسطوره‌شناسی را در تبیین راه حل به کار گرفت. فرض ما این است که با شرایط موجود ارتقاء صنایع دستی و احیای صنایع در کشور ایران خود به نوعی تبدیل به مساله خبیث شده است که برای احیای آن و رقابت پذیری پیش از هر موردی باید ابعاد مساله به درستی تجسم شده و متصور شود تا بتوان گام‌های عملی بعدی را برای به دست آوردن راه حل تبیین کرد.

سوم: نوعی بحث ریشه‌ای در مورد خود تفکر طراحی وجود دارد که در آن تفکر طراحی نه به‌عنوان یک کنش پروتایپ سازی محض، بلکه به‌عنوان رویکردی در حل مساله بازتعریف

• پیوند مفهومی میان صنایع دستی، گردشگری خلاق و توسعه پایدار

در جمع‌بندی این بخش، می‌توان گفت که پیوند میان صنایع دستی و گردشگری خلاق نه تنها از منظر فرهنگی بلکه از دیدگاه توسعه پایدار نیز اهمیت دارد. صنایع دستی، به دلیل اتکا به منابع محلی و مهارت انسانی، می‌توانند مدل‌هایی برای توسعه فراگیر^{۱۹} و اقتصاد پایین‌کربن^{۲۰} ارائه دهند. در چارچوب نظری این پژوهش، چهار محور کلیدی در تعامل قرار دارند. ۱- میراث و اصالت: ریشه در فرهنگ بومی و انتقال دانش بین نسلی

۲- خلاقیت و طراحی: نوآوری در فرم، تجربه و روایت.

۳- اقتصاد فرهنگی: خلق ارزش از طریق برندینگ، بازاریابی و تعاملات جهانی.

۴- پایداری اجتماعی و محیطی: تولید مسئولانه و احترام به جامعه و طبیعت.

بنابراین، این چارچوب نظری بر این ایده استوار است که صنایع دستی سنتی، هنگامی که با رویکرد طراحی محور و تفکر خلاق بازتعریف شوند، می‌توانند به موتور محرک توسعه فرهنگی و اقتصادی شهری تبدیل شوند.

روش‌شناسی پژوهش^{۲۱}

• رویکرد کلی پژوهش

ماهیت این پژوهش تطبیقی-توسعه‌ای و فرضیه‌سازی (در امتداد نظریه‌سازی) است و با هدف تبیین مسیرهای استراتژیک برای ارتقای صنایع دستی و گردشگری خلاق در شهر شیراز طراحی شده است. از آنجا که موضوع، چندوجهی و میان‌رشته‌ای است، روش تحقیق باید هم‌توان تبیین پدیده‌های فرهنگی را داشته باشد و هم از قدرت طراحی و پیش‌بینی بهره‌مند شود. بنابراین، چارچوب کلی روش‌شناسی مبتنی بر استدلال تشخیص محور^{۲۲}، تفکر تداعی‌گر و طراحی سناریو محور^{۲۳} انتخاب شده است. لازم به ذکر است که اگرچه این روش‌ها را در شاخه‌بندی تحلیل مضمون می‌توان قرار داد، ولی علت تمایز واژگانی و تأکید مؤلفین به شرح زیر است.

برداشت تجربی مؤلفین از مصاحبه‌ها و پژوهش‌های میدانی و کتابشناسی مرتبط این بوده است که مشکل در عدم شناخت موقعیت، شرایط و بستری است که راه‌حل‌ها باید در آن شکل بگیرد. متأسفانه به‌ظن نگارندگان دو مشکل اساسی در حیطه نوآوری صنعت محور ایران وجود دارد.

- از یکسو فاصله زیادی میان پژوهش‌ها، کنش‌ها و سیاست‌گذاری‌های صنایع دستی با دنیا وجود دارد و ایران عملاً از جرگه کشورهای صنایع دستی خود را با رتبه‌های بالا به دنیا عرضه می‌کنند، کنار زده شده است. (براساس آمار و داده‌های موجود ایران حتی در رده ۱۳ کشور تولید کننده و عرضه‌کننده صنایع دستی در سطح جهانی قرار ندارد).

- از سوی دیگر اما تجربه تاریخی گذشته نشان می‌دهد که تقلید صرف از راهبردهای جهانی پاسخگو و دمنده روح احیاء سیاست‌گذاری‌های ایران نخواهد بود.

این شرایط مؤلفین را به این سمت سوق می‌دهد که نیاز پژوهشی حیطه صنایع دستی، صنعت طراحی، کارآفرینی صنعت محور و تمام حیطه‌های مرتبط، نه راست آزمایی یک فرضیه بلکه خلق خود فرضیه‌ها و تبیین دامنه فرضیه‌های ممکن است. امری که مبنای این مقاله است. در ادامه به گذری مختصر به مفاهیم منطق تشخیص، تفکر تداعی‌گرا و طراحی سناریو محور می‌اندازیم.

استدلال تشخیص محور بر پایه حرکت میان مشاهدات میدانی، نظریه‌های موجود و استنتاج‌های خلاقانه استوار است. در این رویکرد، پژوهشگر تنها به دنبال تأیید فرضیه نیست، بلکه به کشف «تبیین‌های ممکن» برای پدیده‌ها می‌پردازد (Conaty, 2021). در مطالعه حاضر، منطق تشخیص به پژوهشگر امکان می‌دهد تا از مشاهدات جزئی (مانند وضعیت کارگاه‌های خاتم‌کاری در شیراز یا رفتار گردشگران در بازار وکیل) به سوی الگوهای کلی‌تر (مانند مدل سیاستی گردشگری خلاق) حرکت کند.

در عین حال، تفکر تداعی‌گر به‌عنوان یک ابزار شناختی، به پژوهشگر کمک می‌کند تا میان حوزه‌هایی که در ظاهر متفاوت‌اند مانند طراحی صنعتی، گردشگری فرهنگی و سیاست‌گذاری شهری پیوند برقرار کند. این نوع تفکر، زمینه‌ساز تولید ایده‌های نوآورانه است که ممکن است در چارچوب‌های سنتی پژوهش قابل پیش‌بینی نباشند. نکته کلیدی اینجاست که در تفکر تداعی‌گرا، پیش از آنکه به بازنمایی دقیق راه‌حل ارجاع داده شود، به شبکه‌سازی ارتباط‌های ممکن پرداخته می‌شود تا گزینه‌های تصمیم‌گیری را بیشتر کرده و امکان رقابت‌پذیری را افزایش دهد. به زبان دیگر یعنی اقتصاد محصول این تفکر بتواند از رقبای بدیهی گذر کرده و امکان شناخت انواع رقبای رقیب‌های بالقوه، تکوینی و فرضی را بازخوانی کند.

درنهایت، طراحی مبتنی بر سناریو به‌عنوان بخش عملی روش‌شناسی، به تدوین مسیرهای مختلف توسعه^{۲۴} کمک می‌کند که می‌توانند در سطوح مختلف سیاست‌گذاری، شبکه گردشگری، و سطح هنرمند اجرا شوند. هدف از به‌کارگیری این روش، ارائه راهکارهای منعطف است نه نسخه‌ای واحد؛ زیرا در مسائل فرهنگی و خلاق، با عدم قطعیت و پویایی دائمی روبه‌رو هستیم (Tomasella, 2022).

• روش گردآوری و تحلیل داده‌ها

برای تحقق اهداف پژوهش، داده‌ها از سه منبع اصلی گردآوری شده‌اند.

- منابع نهادی و آماری: گزارش‌های رسمی وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی ایران (MCHTH)، اداره کل میراث فرهنگی استان فارس، گزارش‌های سالانه سازمان

تفکر تداعی‌گرا و تحلیل لایه‌های علیتی می‌توان دسته‌بندی کرد- و البته محدود به آن نمی‌توان داشت.

به زبان ساده‌تر نمی‌توان بدون در نظر گرفتن گزینه‌های ممکن و امکان‌سنجی دامنه و وسعت تمامی راه‌حل‌های موجود تصمیم منطقی اتخاذ کرد. مهمترین شائبه در این است که لزوم ارجاع به راه‌حل‌های خلاق و تفکر خلاق، نشأت گرفته از شرایطی است که تاب‌آوری اجتماعی و تعامل با مسائل خبیث را می‌طلبد. در شرایط کنونی که تحریم‌ها و سایر مشکلات مانع رشد گردشگری می‌شوند، لزوم خلق نیاز، ارزش و کانال‌های مبادله نوین بسیار بیشتر مطرح می‌شوند. لازم به ذکر است که وضعیت بازار صنایع‌دستی از قرار گرفتن در نوع خاصی مسئله رنج می‌برد که به آن مسئله خبیث می‌گویند، مسئله‌ای که یا بد بیان شده است، یا پاسخ نادرستی در ذهن کارفرما است و یا تعداد مجهول‌های آن از معادله‌های ممکن فراتر می‌رود، از این روی است که نه به‌شیوه صرفاً منطقی، بلکه با خلاقیت باید به حل مسئله پرداخت و در عین حال تمام گزینه‌های مرتبط را لحاظ کرد. درنهایت، نتایج تحلیل برای تولید سه سناریوی استراتژیک به کار رفته است.

• محدودیت‌ها و اعتبار پژوهش

مهم‌ترین محدودیت این پژوهش، کمبود داده‌های کمی دقیق درباره درآمد هنرمندان، هزینه تولید و رفتار خرید گردشگران خارجی در شیراز است. به‌علاوه، اطلاعات مربوط به تأثیر آموزش طراحی یا کارگاه‌های نوآورانه بر درآمد هنرمندان در دسترس نیست. با این حال، از آنجا که هدف پژوهش، نظریه‌سازی و طراحی سناریو است نه تحلیل آماری، این محدودیت‌ها به‌صورت منطقی در چارچوب تشخیص محور لحاظ شده‌اند. اعتبار پژوهش از طریق مثلث‌سازی داده‌ها^{۲۹} تضمین شده است؛ بدین معنا که داده‌های حاصل از منابع نهادی، اسناد پژوهشی و مشاهدات میدانی با یکدیگر مقایسه و تفسیر شده‌اند. همچنین، چارچوب تحلیلی با نظریه‌های پذیرفته‌شده بین‌المللی مانند مدل‌های شهرهای خلاق یونسکو^{۳۰} و چهارچوب نظری اقتصاد خلاق^{۳۱} همخوانی دارد.

درنهایت خاطرنشان می‌سازد که مفاهیمی نظیر تفکر طراحی، منطق تشخیص محور (اصطلاحاً ابداکتیو) و به خصوص منطق تشخیص خلاق از یک سو و مبانی نظری به مانند خلاقیت تعاملی، خلاقیت فرهنگ بنیان و تفکر تداعی‌گرا در حیطه مدیریت گردشگری و لااقل ادبیات موجود در مقالات فارسی و حتی انگلیسی بسیار جدید هستند که مجال می‌طلبد در نوشتارهای دیگری به آن پرداخت. امید است که خوانندگان گرامی پژوهش نویسندگان را پذیرا باشند.

تحلیل زمینه‌ای صنایع‌دستی در ایران و شیراز

• وضعیت ملی صنایع‌دستی ایران

ایران به‌عنوان یکی از خاستگاه‌های کهن هنرهای دستی در

صنایع‌دستی، آمار صادرات و اشتغال صنایع‌دستی. این داده‌ها شامل حجم تولید، ارزش صادرات، تعداد مجوزها و روند رشد اشتغال است (IRNA, 2024).

- منابع علمی و پژوهشی: مقالات دانشگاهی فارسی و انگلیسی در حوزه‌های گردشگری خلاق، مدیریت فرهنگی، طراحی محصول و صنایع‌دستی، شامل پژوهش‌های منتشرشده در مجلات بین‌المللی مانند نشریه مطالعات فرهنگی گردشگری^{۲۵}، چشم اندازه‌های مدیریت گردشگری^{۲۶}، خلاقیت و مدیریت نوآوری^{۲۷} مورد استناد واقع شد.

- مشاهدات میدانی و منابع ثانویه: بازدید از کارگاه‌های خاتم‌کاری و میناکاری، بازارهای محلی مانند بازار وکیل و نمایشگاه‌های صنایع‌دستی، همچنین بررسی وبسایت‌ها، فروشگاه‌های آنلاین و صفحات هنرمندان در شبکه‌های اجتماعی.

تحلیل داده‌ها از نوع تحلیل مضمون تشخیص محور^{۲۸} بوده است که در آن، مضامین کلیدی از داده‌های مشاهده‌ای و اسنادی استخراج و سپس با چارچوب‌های نظری تطبیق داده شده‌اند. شایان ذکر است که براساس ساختار منطق تشخیص، خروجی پژوهش نه راست آزمایی فرضیه و سناریو، بلکه ارائه دامنه فرضیه‌های ممکن برای ارتقاء کمی و کیفی تصمیم‌گیری‌های مرتبط در حیطه مدیریت گردشگری است. بر این اساس مضامینی که می‌توانستند از زاویه تفکر طراحی به ایده یا ایده‌هایی برسند (با استفاده از روش تفکر تداعی‌گرا) استخراج شده و با استفاده از منطق لایه‌بندی خدمت محصول (در قالب سه لایه سامانه‌ها، تعامل‌ها و مصنوع‌ها) دسته‌بندی شدند. خروجی پژوهش مجموعه دسته‌بندی شده از ایده‌ها و سناریوهای مرتبط است که امکان انتخاب از میان گزینه‌های موجود را نه‌تنها فراهم ساخته بلکه ارتقاء نیز می‌دهد.

• در دفاع از روش پژوهش

شاید برای خواننده محترم این پرسش مطرح باشد که چرا بهتر است از این روش پژوهش - منطق تشخیص محور یا ابداکتیو- در حیطه مدیریت گردشگری خلاق استفاده شود. شایان ذکر است که توضیحاتی مختصر تبیین شود.

بنا بر ادعای مدیران و با استفاده از داده‌های مستخرج از مصاحبه‌ها، حیطه صنایع‌دستی، تعامل میان صنایع‌دستی و سیاست‌های گردشگری و نیز راهکارهای ارتباط صنایع‌دستی با مباحث خلاقه اساساً در میان جامعه مدیران این حیطه مغفول مانده است و فاصله پژوهشی و مدیریتی آن با مباحث جهانی روز بسیار زیاد است، لذا لازم است تا موارد زیر لحاظ شود.

- از یکسو مفاهیمی نظیر طراح-صنعتگر، کارآفرین صنایع‌دستی، کیریور صنایع‌دستی، نو‌صناعتگر، گردشگری خلاق و مفاهیم جدید مرتبط در این حیطه باید مطرح شود.

- از سوی دیگر روش‌های تحلیلی که در فرایند خلاقیت و نوآوری مؤثر هستند خوانش شوند. این روش‌ها را در چهارچوب

- میناکاری هنر تزئین فلز (معمولاً مس یا نقره) با لعاب و نقوش سنتی است که رنگ‌های شفاف و درخشان آن، شناسه زیبایی‌شناسی خاصی به آثار ایرانی بخشیده است. بازار وکیل شیراز به‌عنوان یکی از اصلی‌ترین مراکز عرضه صنایع دستی، نقش محوری در ارتباط میان هنرمندان و گردشگران دارد. با این حال، تجربه بازدید از کارگاه‌ها و تعامل مستقیم گردشگران با استادکاران هنوز محدود است و این خلأ، یکی از نقاط آغاز برای توسعه گردشگری خلاق در شهر به‌شمار می‌رود.

• فرصت‌ها و چالش‌های موجود

تحلیل داده‌های میدانی و نهادی نشان می‌دهد که صنایع دستی شیراز با وجود دارا بودن زیرساخت‌های هنری، با چند چالش کلیدی مواجه است.

- نوآوری محدود در طراحی: بسیاری از محصولات همچنان با الگوهای سنتی تولید می‌شوند و پاسخگوی ذائقه نسل جدید گردشگران نیستند.

- کمبود ارتباط میان هنرمندان و طراحان صنعتی: همکاری‌های میان‌رشته‌ای اندک است و این امر مانع خلق محصولات خلاقانه می‌شود.

- ضعف در بازاریابی دیجیتال و برندسازی: خش عمده‌ای از فروش در بازارهای محلی انجام می‌شود و حضور در بازارهای آنلاین یا بین‌المللی محدود است.

- فقدان تجربه مشارکتی گردشگر: بازدیدکنندگان معمولاً نقش خریدار دارند، نه شریک در فرایند تولید یا یادگیری.

- پراکندگی نهادی و نبود سیاست‌گذاری یکپارچه: میان سازمان‌های گردشگری، هنری و اقتصادی هماهنگی لازم وجود ندارد.

در مقابل، چندین فرصت نیز قابل شناسایی است:

- وجود نیروی انسانی ماهر و سابقه تاریخی طولانی در هنر خاتم و مینا کاری.

- افزایش تقاضای جهانی برای محصولات دست‌ساز و بومی.

- رشد سریع بازارهای دیجیتال و پلتفرم‌های فروش آنلاین.

- پتانسیل بالای فرهنگی شیراز برای پیوستن به شبکه شهرهای خلاق یونسکو.

این ترکیب از چالش‌ها و فرصت‌ها، بستر لازم را برای تدوین سناریوهای نوآورانه در بخش بعدی فراهم می‌کند.

تحلیل و سناریوهای راهبردی برای ارتقای گردشگری

خلاق در شیراز

• چارچوب تحلیلی

براساس چارچوب نظری پژوهش، سه محور کلیدی برای تحلیل وضعیت صنایع دستی و گردشگری خلاق شیراز در نظر گرفته شده است.

۱. سطح سیاست‌گذاری و راهبرد شهری (سطح کلان^{۳۴})، شامل

جهان، دارای حدود ۱۶۰ رشته صنایع دستی ثبت‌شده جهانی است و نزدیک به دو میلیون نفر به‌طور مستقیم در این بخش فعال‌اند (IRNA, 2024). صنایع دستی ایران شامل رشته‌هایی چون خاتم‌کاری، میناکاری، قالببافی، سفال، قلم‌زنی، نم‌بافی، کاشی‌کاری، منبت و هنرهای فلزی است که در استان‌های مختلف کشور پراکنده‌اند.

براساس گزارش وزارت میراث فرهنگی (۲۰۱۹)، صادرات صنایع دستی ایران حدود ۵۸۰ میلیون دلار بوده است که بخشی از آن از طریق صادرات رسمی و بخشی به‌صورت فروش به گردشگران خارجی (اصطلاحاً تجارت چمدانی) انجام شده است (Xinhua, 2019). این رقم نشان‌دهنده ظرفیت بالای صنایع دستی در اقتصاد ملی است، هرچند در مقایسه با کشورهایمانند هند و ترکیه هنوز سهم اندکی از تولید ناخالص داخلی را تشکیل می‌دهد. یکی از نقاط قوت صنایع دستی ایران، تنوع منطقه‌ای و فرهنگی آن است. برای مثال، سفال لاله جین، منبت گلپایگان، قالی کرمان و خاتم‌کاری شیراز هر کدام نماینده یک منطقه فرهنگی خاص‌اند. این تنوع نه‌تنها ارزش هنری بلکه قابلیت برندسازی جغرافیایی^{۳۳} بالایی دارد.

در سال‌های اخیر، سیاست‌های کلان دولت در جهت حمایت از اقتصاد خلاق بوده است. از جمله این سیاست‌ها می‌توان به تدوین «سند ملی صنایع دستی»، «برنامه جامع شهرهای خلاق» و ایجاد پارک‌های خلاق فرهنگی اشاره کرد. با این وجود، ضعف در زنجیره ارزش صنایع دستی (از طراحی تا بازاریابی و صادرات) همچنان یکی از چالش‌های اصلی است.

• وضعیت استانی و شهری: صنایع دستی در فارس و شیراز

استان فارس به‌ویژه شهر شیراز از مراکز تاریخی تولید صنایع دستی ایران است. گزارش‌های رسمی نشان می‌دهد که بین سال‌های ۲۰۲۱ تا ۲۰۲۴، استان فارس بیش از ۵/۲ میلیون دلار صادرات صنایع دستی داشته و در همین دوره، اشتغال در این بخش ۶۵ درصد افزایش یافته است (Tehran Times, 2024). در حال حاضر بیش از ۱۳ هزار مجوز تولید شخصی برای هنرمندان صنایع دستی در شیراز صادر شده و حدود ۲۰ هزار نفر به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم در این بخش فعالیت دارند. همچنین بیش از ۲۰۰ کارگاه بزرگ تولیدی در زمینه‌های خاتم‌کاری، میناکاری، منبت و فلزکاری فعال‌اند. از منظر میراث فرهنگی، خاتم‌کاری و میناکاری دو هنر شاخص شیراز محسوب می‌شوند.

- خاتم‌کاری شیراز از دوران صفوی تاکنون شهرت جهانی دارد و شامل کنار هم‌گذاری قطعات چوب، فلز و استخوان در طرح‌های هندسی دقیق است. این هنر در شیراز نه‌تنها در تولید جعبه، تابلو و قاب، بلکه در طراحی مبلمان و تزئینات معماری نیز کاربرد یافته است.

شیراز زمانی پایدار خواهد بود که سه عنصر زیر در یک چرخه پویا به هم متصل شوند.

– **میراث^{۳۸}**: حفظ مهارت‌ها، الگوهای اصیل و روایت‌های فرهنگی بومی.

– **طراحی (Design)**: خلق ارزش جدید از طریق فرم، رنگ، تجربه و فناوری.

– **بازار (Market)**: دسترسی به مصرف‌کنندگان جهانی، بازاریابی دیجیتال و تجربه مشتری.

این سه محور همان حلقه ارزش صنایع دستی معاصر هستند که اگر یکی از آنها فعال نباشد، سیستم از پویایی بازمی‌ماند. بر همین اساس، پژوهش حاضر سه سناریو را برای تحقق این چرخه در بافت شیراز ترسیم کرده است.

• سناریوهای راهبردی^{۳۹}

بر اساس آنچه مطرح شد، ماتریسی از سناریوهای مختلف که می‌تواند در عرصه تصمیم‌گیری شهری مؤثر واقع شود، ارائه می‌شود (جدول ۱). خروجی جدول ۱، ۹ سناریو است. سطرهای این ماتریس راهبردهای کلیدی را پیشنهاد می‌دهد که مشتمل بر هم‌جوشی میراث و نوآوری، توسعه دیجیتال و بازار جهانی، مدل مشارکتی و جامعه محور است. ستون‌های ماتریس نیز شامل سطوح سیاست‌گذاری و راهبردی، سطح تعامل شبکه گردشگری و در نهایت سطح خلاقیت و نوآوری است.

• تحلیل تطبیقی سناریوها

سطر الف) بر «یکپارچگی سیاستی و برندسازی شهری» متمرکز است؛ این رویکرد برای ایجاد اعتبار جهانی و ورود شیراز به شبکه شهرهای خلاق ضروری است. سطر ب) آینده‌نگر است و می‌تواند صنایع دستی را وارد زنجیره ارزش جهانی کند، اما به سرمایه‌گذاری در فناوری نیاز دارد. سطر ج) بیشترین تأثیر اجتماعی را دارد و موجب حفظ میراث ناملموس و تقویت حس

سیاست‌های فرهنگی، نهادهای حاکمیتی، و برنامه‌های توسعه شهری.

۲. سطح تعامل شبکه گردشگری و بازار (سطح میانه^{۳۵}) شامل گردشگران، آژانس‌ها، اصناف، انجمن‌های صنایع دستی و زیرساخت‌های بازاریابی.

۳. سطح خلاقیت و نوآوری هنرمندانه (سطح خرد^{۳۶}) خلق فرایند طراحی، تولید، تجربه و بازاریابی توسط هنرمندان و کارآفرینان فرهنگی.

پژوهش حاضر با بهره‌گیری از استدلال تشخیص محور و تفکر تداعی‌گر، وضعیت فعلی را تحلیل و سه سناریوی محتمل برای آینده پیشنهاد می‌کند که هر یک در سطوح فوق‌ساختار یافته‌اند.

• تحلیل وضعیت کنونی: از سنت تا نوآوری ناقص

در حال حاضر، اگرچه صنایع دستی در شیراز ریشه‌ای عمیق در فرهنگ محلی دارد، اما میان «میراث» و «بازار» شکافی محسوس وجود دارد. بسیاری از هنرمندان همچنان با الگوهای سنتی کار می‌کنند، در حالی که گردشگران امروزی به دنبال تجربه‌های معنادار، یادگیری تعاملی و خرید آثار منحصر به فرد هستند.

در بازار وکیل، بازدیدکنندگان خارجی اغلب خاتم‌کاری و میناکاری را تحسین می‌کنند اما کمتر فرصتی برای شرکت در فرایند ساخت پیدا می‌کنند. از سوی دیگر، نسل جدید هنرمندان درک بالایی از طراحی مدرن و فناوری دارند، اما دسترسی محدودی به حمایت مالی و بازارهای جهانی دارند. به بیان دیگر، اکوسیستم صنایع دستی شیراز در وضعیت نیمه‌فعال است: پتانسیل خلاقانه بالا، اما هم‌افزایی نهادی پایین قالب است.

• مدل سه‌گانه تحلیل^{۳۷}

تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد که توسعه گردشگری خلاق در

جدول ۱. ماتریس سناریوی صناعت خلاق با سه سطح سیاست‌گذاری، تعامل شبکه گردشگری و خلاقیت مصنوع و در سه ردیف هم‌جوشی میراث و نوآوری، توسعه دیجیتال و مدل مشارکت. مأخذ: نگارندگان.

سناریو	سطح سیاست‌گذاری و راهبردی	سطح تعامل شبکه گردشگری	سطح خلاقیت و نوآوری صنایع دستی
الف. هم‌جوشی میراث و نوآوری ^{۴۰}	تدوین «استراتژی گردشگری خلاق شیراز» و ثبت شهر به‌عنوان شهر خلاق صنایع دستی و هنر مردمی ^{۴۱} ایجاد «آزمایشگاه طراحی صنایع دستی» با همکاری دانشگاه‌ها و بخش خصوصی.	طراحی تورهای صنایع دستی، مسیرهای گردشگری کارگاهی، و فستیوال سالانه صنایع خلاق با مشارکت هتل‌ها و انجمن‌ها.	آموزش هنرمندان در حوزه تفکر طراحی، تولید سری‌های محدود ^{۴۲} ، همکاری میان خاتم‌کاران و طراحان معاصر برای خلق محصولات جدید مانند مبلمان یا زیورالات خاتم‌کاری‌شده.
ب. توسعه دیجیتال و بازار جهانی ^{۴۳}	تخصیص بودجه برای زیرساخت تجارت الکترونیک، تسهیل صادرات آنلاین و ایجاد پلتفرم‌های فروش صنایع دستی ایرانی.	راه‌اندازی نمایشگاه‌های مجازی و کارگاه‌های برخط برای آموزش گردشگران بین‌المللی؛ ارتباط میان تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان از طریق واقعیت افزوده ^{۴۴}	طراحی محصولات سه‌بعدی، استفاده از مواد زیست‌سازگار در میناکاری، بهره‌گیری از برندهای خرد ^{۴۵} و بازاریابی دیجیتال از طریق رسانه‌های اجتماعی.
ج. مدل جامعه‌محور و مشارکتی ^{۴۶}	تمرکز سیاست‌ها بر توانمندسازی هنرمندان روستایی، ایجاد صندوق‌های خرد اعتباری و مدارس صنایع دستی در نواحی اطراف شیراز.	طراحی تجربه‌های گردشگری در روستاها، اقامتگاه‌های بوم‌گردی همراه با کارگاه‌های آموزشی، فستیوال‌های محلی.	ایجاد تعاونی‌های نوآور (Craft Co-labs)، توسعه محصولات روایت‌محور (Story-driven Design) که هویت و پیشینه محلی را بازتاب می‌دهند.

۴. تربیت راهنمایان گردشگری فرهنگی خلاق که با مفاهیم طراحی و تاریخ هنر ایران آشنا باشند.

۵. ایجاد شبکه‌های همکاری میان هنرمندان و برندهای گردشگری برای طراحی تجربه‌های ترکیبی (مثلاً کارگاه ساخت یادگاری برای گردشگران خارجی).

• سطح خرد: نوآوری محصول و طراحی کارآفرینی

۱. برگزاری دوره‌های آموزش تفکر طراحی برای هنرمندان با تمرکز بر ایده‌پردازی، نمونه‌سازی و بازاریابی.

۲. نوآوری در فرم و کاربرد صنایع دستی: از خاتم‌کاری در مبلمان مدرن تا میناکاری در لوازم خانگی لوکس.

۳. توسعه برندهای خرد و خانوادگی^{۵۰} که روایت هنرمند را در محوریت برند قرار دهند.

۴. بهره‌گیری از فناوری واقعیت افزوده و چاپ سه‌بعدی برای تجسم طرح‌ها و سفارش‌سازی محصولات.

۵. ایجاد نمایشگاه‌های دوسالانه^{۵۱} در شیراز برای معرفی آثار نو صنعتگری با محوریت تعامل گردشگر.

• چشم‌انداز سیاستی: از شهر میراث به شهر خلاق

درنهایت، اجرای این راهبردها می‌تواند شیراز را از یک شهر صرفاً میراثی به یک «شهر خلاق هنر و صنایع دستی» تبدیل کند شهری که در آن میراث به جای موزه‌شدن، زندگی می‌کند و به زبان امروز سخن می‌گوید. شیراز در صورت پیاده‌سازی مدل ترکیبی میراث-نوآوری-مشارکت^{۵۲} می‌تواند به‌عنوان الگوی ملی گردشگری خلاق ایران مطرح شود و جایگاه خود را در شبکه جهانی گردشگری فرهنگی تثبیت کند.

نتیجه‌گیری تحلیلی و آینده‌پژوهی

این پژوهش با هدف تبیین نقش صنایع خلاق، به‌ویژه صنایع دستی خاتم‌کاری و میناکاری در توسعه گردشگری خلاق شهر شیراز، چارچوبی چندسطحی و میان‌رشته‌ای ارائه کرده است که از نظریه تا عمل را در بر می‌گیرد. براساس یافته‌های پژوهش، صنایع دستی شیراز در عین دارا بودن میراث هنری دیرینه و نیروی انسانی متخصص، هنوز به‌طور کامل در شبکه جهانی اقتصاد خلاق جای نگرفته است. این امر نه به‌دلیل ضعف در مهارت یا کیفیت تولید، بلکه ناشی از نبود سیاست‌گذاری منسجم، ساختار برندسازی بین‌المللی و نوآوری طراحی است. تحلیل تشخیص محور و طراحی مبتنی بر سناریو نشان داد که آینده صنایع دستی در شیراز را می‌توان در قالب سه مسیر مکمل تصور کرد.

۱. **ادغام میراث و نوآوری:** این مسیر بر پیوند میان سنت و طراحی معاصر تأکید دارد و می‌تواند به ایجاد برند شهری صنایع دستی خلاق شیراز^{۵۳} منجر شود.

۲. **گسترش دیجیتال و بازار جهانی:** مسیر دوم، به بهره‌گیری از فناوری برای فروش، بازاریابی و تجربه مجازی صنایع دستی

تعلق فرهنگی می‌شود. ترکیب عناصری از هر سه سناریو می‌تواند مدلی پایدار و بومی برای توسعه صنایع خلاق شیراز ایجاد کند مدلی که هم از میراث محافظت کند، هم نوآوری را تشویق کند، و هم گردشگر را به تجربه‌ای انسانی تر دعوت کند.

• نقش تفکر طراحی و نو صنعتگری در اجرای سناریوها

تفکر طراحی به‌عنوان یک متد میان‌رشته‌ای، نقش کانونی در پیاده‌سازی سناریوهای فوق دارد. برای مثال، در فاز «همدلی»، می‌توان از طریق مصاحبه با هنرمندان و گردشگران، نیازهای واقعی هر دو گروه را شناخت؛ در فاز «ایده‌پردازی»، طراحان می‌توانند فرم‌های نوین برای خاتم‌کاری خلق کنند؛ و در فاز «آزمون»، نمونه‌های اولیه محصولات یا تجربیات گردشگری به‌صورت محدود اجرا و بازخوردگیری شوند. همچنین، نو صنعتگری^{۴۷} به‌عنوان بازآفرینی معاصر صنایع دستی، به شیراز امکان می‌دهد تا ضمن حفظ اصالت، با زیبایی‌شناسی مدرن گفت‌وگو کند. خاتم‌کاری در طراحی مبلمان مدرن، یا میناکاری در زیورآلات مینیمال، نمونه‌هایی از این تحول هستند که در بازارهای جهانی بسیار مورد توجه قرار می‌گیرند.

توصیه‌های استراتژیک و سیاستی برای توسعه صنایع دستی و گردشگری خلاق

• سطح کلان: سیاست‌گذاری و راهبرد

۱. تدوین سند رسمی توسعه گردشگری خلاق شیراز با محوریت صنایع دستی، شامل اهداف صادراتی، آموزشی، زیست‌محیطی و فرهنگی.

۲. ایجاد ساختار هماهنگ نهادی میان وزارت میراث فرهنگی، شهرداری، دانشگاه هنر شیراز و انجمن هنرمندان جهت سیاست‌گذاری مشترک.

۳. برندسازی جغرافیایی (GI) برای خاتم‌کاری و میناکاری شیراز با حمایت قانونی در سطح ملی و بین‌المللی.

۴. تشکیل مراکز نوآوری و طراحی صنایع دستی^{۴۸} برای پیوند میان دانشجویان طراحی و استادکاران سنتی.

۵. ایجاد نظام پاداش سبز^{۴۹} برای هنرمندانی که از مواد زیست‌پایدار و غیر رسمی در تولید استفاده می‌کنند.

• سطح میانی: شبکه گردشگری و بازار

۱. توسعه تورهای تجربه‌محور شامل بازدید از کارگاه‌ها، آموزش کوتاه‌مدت، و طراحی مسیرهای فرهنگی با ترکیب شعر، باغ و هنر.

۲. همکاری با هتل‌ها و اقامتگاه‌های بوم‌گردی جهت نمایش و فروش آثار هنرمندان محلی.

۳. راه‌اندازی بازار مجازی صنایع دستی شیراز با قابلیت پرداخت بین‌المللی و روایت‌گری چندرسانه‌ای از هنرمندان.

تشخیص محور (ابدکتیو) و طراحی مبتنی بر سناریو برای تدوین مسیرهای استراتژیک.

باید اذعان کرد که این مقاله نوعی رهشکافت پژوهشی را در افق مدیریت گردشگری خلاق ایران تبیین می‌کند. منظور آنکه هدف مقاله بازآفرینی توانش‌های پژوهشی و طراحی پژوهی برای مدیریت گردشگری خلاق است. از این روی روند پژوهش چنین نشان داد که در عین حال که در این مقاله به بررسی سیاست‌ها و ساختارها پرداخته شده است. در عین حال مواردی وجود دارد که باید در پژوهش‌های بعدی به آن پرداخته شود. مقوله‌های باقیمانده را در قالب پرسش‌های باز دسته بندی می‌کنیم.

الف) تبیین منطق طراحی به‌مثابه منطق تشخیص و تشخیص خلاق و تفاوت آن با انواع دیگر منطق، مضاف بر کاربرد این نوع استدلال در اعمال خلاقیت گردشگری جای بحث بسیاری دارد. ب: تبیین تفکر تداعی‌گرا (به‌عنوان یکی از زیرساخت‌های خلاقیت) می‌تواند نقش مهمی در شکل‌گیری صنعت خلاق داشته باشد.

ج) لزوم توجه به طراحی سناریو محور و برنامه‌ریزی به شیوه سناریو برای تدوین مسیرهای استراتژیک نیازمند پژوهش‌های تکمیلی و میدانی مرتبط است.

با وجود گستردگی مباحث، این پژوهش تنها گامی در مسیر بازآفرینی صنایع‌دستی در چارچوب گردشگری خلاق است. مسیرهای پیشنهادی برای تحقیقات آتی عبارت‌اند از:

- مطالعه میدانی تطبیقی میان شیراز، اصفهان و تبریز به‌منظور سنجش مدل‌های متفاوت توسعه صنایع‌دستی؛

- تحلیل داده‌محور رفتار گردشگران در کارگاه‌های تجربه‌محور خاتم و مینا؛

- بررسی تأثیر آموزش تفکر طراحی بر افزایش درآمد و رضایت هنرمندان؛

- و پایش بلندمدت سیاست‌های فرهنگی جهت سنجش پایداری مدل‌های خلاق

نتیجه‌گیری نهایی و کلام آخر

درنهایت، می‌توان گفت که صنایع‌دستی شیراز در تقاطع سه نیرو قرار دارد.

- میراث فرهنگی و مهارت‌های تاریخی،

- نوآوری طراحی و فناوری،

- و پویایی گردشگری و بازار جهانی.

اگر این سه نیرو در چارچوب یک سیاست فرهنگی منسجم هم‌راستا شوند، شیراز می‌تواند از شهری میراثی به شهری خلاق و آینده‌محور تبدیل شود؛ شهری که در آن خاتم و مینا نه فقط هنر، بلکه زبان ارتباط، تجربه و توسعه هستند. مهمترین پاسخی که در این مقاله به آن پرداخته شد، لزوم تحول براساس تغییر نگرش به صنایع‌دستی از اشیاء ثابت به

می‌پردازد و ظرفیت‌های جهانی را برای رشد صادرات فراهم می‌کند.

۳. مدل جامعه‌محور و مشارکتی^{۵۴}: این مسیر به پایداری اجتماعی و فرهنگی می‌اندیشد و با توانمندسازی جامعه هنرمندان محلی، گردشگری را به ابزاری برای تداوم میراث زنده تبدیل می‌کند.

در واقع، این سه مسیر در تضاد با هم نیستند، بلکه در ترکیب‌شان می‌توان الگویی بومی برای توسعه گردشگری خلاق ایرانی پدید آورد که هم میراث را پاس می‌دارد، هم نوآوری را تشویق می‌کند و هم پویایی اقتصادی ایجاد می‌نماید.

• تأمل نظری: از صنعت به فرهنگ، از هنر به تجربه

یکی از دستاوردهای نظری این پژوهش، ارائه مدلی است که صنایع‌دستی را نه صرفاً به‌عنوان کالا، بلکه به‌عنوان بستر تجربه فرهنگی و طراحی اجتماعی بازتعریف می‌کند. در این مدل، گردشگر به بازیگر خلاق و هنرمند به تسهیل‌گر تجربه تبدیل می‌شود. چنین تغییری در نگاه، به تحول در مدیریت فرهنگی شهری نیز می‌انجامد، زیرا مدیریت باید از سطح حفاظت منفعل به سطح آفرینش فرهنگی فعال^{۵۵} ارتقا یابد.

از سوی دیگر، مفهوم نو‌صناعتگری به‌عنوان نقطه تلاقی سنت و مدرنیته، می‌تواند به‌ویژه در بافت تاریخی شیراز به ابزاری برای «نوآوری هویتی» تبدیل شود. به این معنا که اصالت فرهنگی نه در تضاد با نوگرایی بلکه در تعامل با آن معنا می‌یابد.

• پیامدهای سیاستی و مدیریتی

یافته‌ها نشان می‌دهد که تحقق چشم‌انداز «شیراز خلاق» نیازمند:

- تدوین سند جامع صنایع‌دستی و گردشگری خلاق شیراز است که توسط نهادهای محلی و ملی تصویب شود؛

- راه‌اندازی آزمایشگاه‌های طراحی صنایع‌دستی^{۵۶} برای آموزش تفکر طراحی به هنرمندان اهمیت اساسی دارد؛

- توسعه بازارهای دیجیتال بین‌المللی برای معرفی محصولات خاتم و مینا بسیار مهم است؛

- و حمایت از پروژه‌های بوم‌گردی مبتنی بر هنر و مشارکت اجتماعی در مناطق پیرامونی شیراز نقش بنیادین دارد.

اجرای هم‌زمان این سیاست‌ها می‌تواند نه تنها به افزایش صادرات و اشتغال منجر شود، بلکه جایگاه فرهنگی شیراز را در شبکه جهانی شهرهای خلاق یونسکو تثبیت کند.

• مسیرهای پژوهشی آینده

شایان ذکر است که در این مقاله حداقل چهار پرسش اساسی مطرح شده که به شرح زیر بود.

بررسی وضعیت صنایع‌دستی در شیراز، جایگاه تفکر طراحی و نوصناعتگری و اقتصاد خلاق در خلق کارآفرینی، تبیین سیاست‌ها و ساختارها و اقدامات مدیریتی و درنهایت استفاده از استدلال

دارد. گرچه شعر معروف بنی آدم اعضای یک پیکرند، به‌عنوان انسانی‌ترین پیام جهانی، ثبت شده است ولی گنجینه‌ای که حافظ، سازماندهی کرده است هنوز نه شناخته شده و نه معرفی شده است. این گویش که به تناظرسازی میان مکاتب گونه‌گون باور و اندیشه می‌پردازد، به‌صورت ناخودآگاه در امتداد گویشی است که در تخت جمشید شکل گرفت و عناصر گونه‌گونی در کنار هم از فرهنگ‌های مختلف بازخوانی شد و در قالب هویت ایرانی بازتعریف شد.

ج) درحیطه مدیریت گردشگری، نیاز عمده‌ای وجود دارد که الگوی بدیل دیگری از جهانی سازی به دست آید؛ الگویی که فراتر از گردشگری تمرکزگرایی سرمایه محور است، الگویی که نه در جهت سرمایه‌داری انحصارمدار یا گردشگری ایدئولوژی‌زده غیر خلاق (اگر نگوییم متحجر) شکل گرفته باشد. نکته کلیدی در آن است که این گذار نیازمند زیرساخت فکری است که از یکسو اقتصاد را به چرخش درآورد، از سوی دیگر خلق ارزش، ثروت و هویت کند و درنهایت بتواند تکثیر شود. شیراز به‌عنوان خاتم گردشگری ایرانی نقش به‌سزایی در این مسیر خواهد داشت. امید است این نوشتار بتواند به ارتقاء این آرمان کمک کند.

عدم تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند که در انجام این پژوهش هیچ‌گونه تعارض منافی برای ایشان وجود نداشته است.

پی‌نوشت‌ها

۱. Creative Tourism ۲. Sustainable Tourism Development ۳. Abductive Reasoning ۴. Associative Thinking ۵. Scenario Based Design ۶. Design Victor ۷. Craft Preneurship ۸. David Throsby ۹. Abductive Reasoning ۱۰. Co-Creation of Values ۱۱. Authenticity ۱۲. Innovation ۱۳. Intangible Heritage ۱۴. Creative Economy ۱۵. UNESCO Creative Cities Network ۱۶. Social Innovation ۱۷. Design Thinking ۱۸. Neo-Craft ۱۹. Inclusive Development ۲۰. Low Carbon Economy ۲۱. Scenario-Based ۲۲. Abductive Reasoning ۲۳. Expanded Methodology ۲۴. Design Scenario Path ۲۵. Journal of Cultural Tourism Studies ۲۶. Creativity and Innovation ۲۷. Tourism Management Perspectives ۲۸. Management ۲۹. Abductive Thematic Analysis ۳۰. Triangulation ۳۱. UNESCO Creative Cities ۳۲. Expanded Contextual Analysis ۳۳. Geographical Indication ۳۴. Heritage-Design ۳۵. Macro Level ۳۶. Messo Level ۳۷. Micro Level ۳۸. Heritage-Strategic Scenarios ۳۹. Heritage-Market Nexus ۴۰. Innovation Fusion ۴۱. UNESCO Creative City of Crafts & Folk Art ۴۲. Digital Development and Market Expansion ۴۳. Limited Edition ۴۴. Community-Driven ۴۵. Micro Brands ۴۶. Augmented Reality ۴۷. Craft Design Labs ۴۸. Neo-Craftmanship ۴۹. Innovation Model ۵۰. Green Label System ۵۱. Family Craft Brands ۵۲. Shiraz Creative Crafts ۵۳. Heritage-Innovation-Participation Craft ۵۴. Active Cultural Creation ۵۵. Community-Based Participation Appropriate Cognitive Layers of Cultural ۵۶. Kitsch ۵۷. Design Labs ۵۸. Causal Layered Analysis ۵۹. Cognition

عضوی پویا-دینامیک- در اکوسیستم گردشگری خلاق است. باید صنایع دستی به‌مثابه‌اشیائی در نظر گرفته شود که تراهر و رسانه خلاقیت، ارزش‌های فرهنگی و سنت پویای ارزش‌ها باشند. اهمیت شیراز به‌عنوان خاتم گردشگری ایران فرهنگی بسیار فراتر از برنامه ریزی مقدماتی است. این مقاله دعوتی بود که به‌واسطه آن راهکار احیاء گردشگری فرهنگی به دست آید. صنایع دستی شیراز خود مشتقی از تابع کلان میراث فرهنگی هستند که هنوز درک نشده است. این خیلی طبیعی است که میراث فرهنگی کشور یا به صورتی فهمیده نشده در موزه‌ها مومیایی شوند و یا به‌صورت مبتذل، تصنعی و به اصطلاح کیچ^{۵۷} به‌عنوان عنصری صرفاً دکوراتیو در بازار عرضه شوند، بدون آنکه فهمیده شوند. برنامه‌ریزی لایه‌های شناختی مقتضی فهم فرهنگی^{۵۸} شاید حداقل کاری باشد که تفکر طراحی می‌تواند در این مسیر ساماندهی کند. در سال‌های پیش از انقلاب اسلامی تلاش‌هایی بحث برانگیز برای احیاء جایگاه شیراز به عمل آمده بوده است که آسیب شناسی آن نیز نیازمند پژوهش‌های بعدی است. اما ذکر سه نکته در برنامه‌ریزی صنایع خلاق کلیدی می‌کند.

الف) شیراز صرفاً شهر صنایع دستی نیست، شهر صناعت است. واژه صناعت در این مقاله فراتر از صنعت به کار گرفته می‌شود و صناعت کلامی و صنایع ادبی را نیز در بر می‌گیرد. اتصال مفاهیم و ارزش‌های صنایع دستی به سایر گونه‌های صناعت می‌تواند افق جدیدی را در احیاء صنایع خلاق باز کند. شایان ذکر است که سیر اندیشه فلسفی در ایران موضوع رساله دکترای اقبال لاهوری است، در عین حال سیر فلسفه ایرانی - اسلامی دستاورد هانری کربن در فلسفه است، زیبایی شناسی حس وحدت توسط نادر اردلان و لاله بختیار به همراه سید حسین نصر و اثر معروف او، «هنر و معنویت اسلامی»، تمامی این‌ها حلقه‌های با ارزشی هستند که می‌توانند رستاخیز صناعت و صنعت ایران را احیاء کنند، ولی به سبب فقدان تفکر طراحی باهم تراز نشده‌اند. از سوی دیگر در سامانه مدیریت گردشگری ارتباط معناداری بین لایه‌های فرهنگی سیاستگذاری گردشگری فرهنگی و لایه‌های اجرایی شکل نگرفته است، به‌عنوان مثال پژوهش با شیوه برنامه‌ریزی به‌شیوه تحلیل لایه‌های علیتی^{۵۹} هنوز در ادبیات گردشگری فرهنگی (لاقل در ایران) کاربردی سازی نشده است. ب) غنای فرهنگی شیراز صرفاً در هم‌نشینی میان آثار فاخر فرهنگی نیست، بلکه قابلیت عمیقی در تلفیق زبان‌های گونه‌گون صناعت وجود دارد که می‌تواند در احیاء گویشی جهانی برای خلاقیت تکثرگرا مفید واقع شود. تاکنون از ادبیات ایران، خیام توسط ادوارد فیتز‌جرالد و مولوی توسط دیک چوپرا به دنیا شناسایی شده است. ولی هنوز گویش صناعت‌گران ادب شیراز سعدی و به ویژه حافظ هنوز جای کار بسیاری برای ترویج نیاز

فهرست منابع

- Brown, T. (2009). *Change by Design: How Design Thinking Transforms Organizations and Inspires Innovation*. Harper Business. <https://doi.org/10.23860/MGDR-2019-04-02-08>
- Conaty, F. (2021). Abduction as a methodological approach to case study research in management accounting: An illustrative case. *Accounting, Finance & Governance Review*, 27(1), 45-63. <https://doi.org/10.52399/001c.22171>
- Dormer, P. (2015). *The Culture of Craft: Status and Future*. Manchester University Press. <https://doi.org/10.1093/jdh/10.4.436>
- Xinhua. (2019, August 25 citing Financial Tribune). *Iran's annual handicraft exports hit 580 mln USD*. Xinhua News Agency. https://www.xinhuanet.com/english/2019-08/25/c_138337350.htm
- Howkins, J. (2001). *Creative Economy: How people make money from Ideas*. Penguin Publishers.
- Islamic Republic News Agency (IRNA). (2014, August 7).
- [The worldwide fame of 160 Iranian handicrafts]. Reprinted in Jame Jam Online. Link :<https://jamejamonline.ir/fa/news/702858/شهرت-۱۶۰-صنعت-دستی-ایرانیان-در-جهان>
- McKercher, B., & Du Cros, H. (2012). *Cultural Tourism: The Partnership Between Tourism and Cultural Heritage Management* (2nd ed.). Routledge. <https://doi.org/10.1002/jtr.423>
- OECD. (2021). *Tourism Trends and Policies 2021*. OECD Publishing.
- Pars Today. (2025). *How did Isfahan become the hub of Iran's handicrafts?*
- Richards, G. (2021). Rethinking creative tourism: A global perspective. *Annals of Tourism Research*, 89, DOI: 10.4337/9781789905441
- Richards, G., & Raymond, C. (2000). Creative tourism. *ATLAS News*, 23, 16-20. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/YWEG7>
- Tehran Times. (2024). *Fars Exports 2.5 million Dollars in worth of handicrafts in three years link as*. <https://www.tehrantimes.com/tag/Iran%27s+handicrafts+export>
- Tomasella, B. (2022). *Abductive thematic analysis in hospitality and tourism research*. In *Contemporary Research Methods in Hospitality and Tourism*. Emerald Publishing. <https://doi.org/10.1108/978-1-80117-546-320221014>
- UNCTAD. (2018). *Creative Economy Outlook: Trends in International Trade in Creative Industries*. United Nations. Available at : <https://unctad.org/publication/creative-economy-outlook-2018> (Last visited at: May 30, 2026)
- UNESCO. (2019). *Operational Guidelines for the Implementation of the 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. UNESCO.

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the authors with publication rights granted to Tourism of Culture journal. This is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

نحوه ارجاع به این مقاله

اثنی عشری، سید محمد خلیل، شفیععی، زاهد و چوپانکاره، وحید. (۱۴۰۵). بررسی نقش صنایع خلاق در توسعه گردشگری مطالعه موردی: صنایع دستی شیراز. گردشگری فرهنگ، ۷(۲۴)، ۲۸-۳۹.

DOI: <https://doi.org/10.22034/toc.2026.433702.1219>

URL: https://www.toc-sj.com/article_244018.html

